

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΙΑΡΑΣ (1906-2014)

Στις 22 Αυγούστου 2014 θρηνήσαμε το θάνατο του ομότιμου καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Εμμανουήλ Κριαρά, σεβαστού και αγαπημένου δασκάλου πολλών από μας που αποφοιτήσαμε από τη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Μας άφησε πλήρης ημερών, ολοκληρώνοντας μια μακρά ζωή αφιερωμένη ως το τέλος στην επιστημονική έρευνα, στη μελέτη, στη διδασκαλία, αλλά και στην προσφορά γενικότερα στην πνευματική ζωή του λαού μας.

Ο Εμμανουήλ Κριαράς γεννήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1906 στον Πειραιά από γονείς Κρητικούς (από τα Σφακιά και την Ανώπολη της Κρήτης). Τα πρώτα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στον Αδάμαντα της Μήλου και από το 1914 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στα Χανιά, όπου και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του (πάντοτε θυμόταν, και στα κείμενά του, με ευγνωμοσύνη τους καθηγητές του στο γυμνάσιο Εμμανουήλ Γενεράλι και Ιωάννη Μοσχόπουλο). Το 1924 εγγράφηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το ενδιαφέρον του αμέσως στράφηκε κυρίως στα μαθήματα των καθηγητών του Κωνσταντίνου Αμάντου (βυζαντινή ιστορία), Νίκου Βέη (βυζαντινή και νεοελληνική φιλολογία) και Παναγή Λορεντζάτου (αρχαία ελληνική φιλολογία). Ένα χρόνο μετά την αποφοίτησή του από το Πανεπιστήμιο στάλθηκε από την Ακαδημία Αθηνών ως υπότροφος στο Μόναχο στο Θησαυρό της λατινικής γλώσσας, όπου ασκήθηκε σε θέματα λεξικογραφίας και παρακολούθησε μαθήματα βυζαντινολογίας του καθηγητή August Heisenberg. Το 1931 διορίστηκε συνεργάτης του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, το οποίο είχε τότε σκοπό τη σύνταξη λεξικού της μεσαιωνικής γλώσσας. Το 1938 ανακηρύχθηκε διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με «άριστα». Τίτλος της διατριβής του «Μελετήματα περί τας πηγάς του Ερωτοκρίτου». Ακολούθησαν: Μετάβαση στο Παρίσι με υποτροφία της γαλλικής κυβέρνησης και της Ακαδημίας Αθηνών· στο Παρίσι παρακολούθησε μαθήματα βυζαντινής και νεοελληνικής φιλολογίας. Με την κήρυξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου επιστρέφει στην Ελλάδα. Έλαβε μέρος στην Εθνική Αντίσταση και φυλακίστηκε

στο Χαϊδάρι. Κατά τα έτη 1945-1948 βρίσκεται πάλι υπότροφος στη Γαλλία, όπου συνέχισε τις σπουδές του και μάλιστα ασχολήθηκε και με θέματα συγκριτικής γραμματολογίας. Το 1939 διορίστηκε διευθυντής του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας, θέση στην οποία παρέμεινε ως το 1950, οπότε εκλέχτηκε τακτικός καθηγητής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στην έδρα της μεσαιωνικής ελληνικής φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, στην οποία παρέμεινε ως τον Ιανουάριο του 1968, οπότε απολύθηκε από τη δικτατορία. Δύο χρόνια πριν, το 1948, είχε υποβάλει υποψηφιότητα για την έδρα της νέας ελληνικής φιλολογίας της ίδιας σχολής (πάντοτε πίστευε ότι ήταν περισσότερο νεοελληνιστής) με συνυποψήφιο τότε τον αείμνηστο Λίνο Πολίτη, ο οποίος και κατέλαβε την έδρα.

Στη Φιλοσοφική Σχολή δίδαξε και βυζαντινή ιστορία (1955-1960) και για ένα χρόνο το μάθημα της νέας ελληνικής φιλολογίας (κατά την ετήσια άδεια του καθηγητή Λίνου Πολίτη), όπως επίσης δίδαξε πρώτος στην Ελλάδα στο τότε Ινστιτούτο ξένων γλωσσών και φιλολογιών της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. με ανάθεση το μάθημα της συγκριτικής γραμματολογίας, σε έδρα που ο ίδιος είχε φροντίσει να ιδρυθεί (ιδρύθηκε το 1965) (είχε ήδη κάνει, όπως αναφέρθηκε, σχετικές σπουδές στο Παρίσι).

Την ίδια χρονιά της απόλυσής του (1968) του είχε προσφερθεί η έδρα της νεοελληνικής φιλολογίας στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών στο Παρίσι, έδρα που κατείχε παλιότερα ο Ψυχάρης, αλλά η χούντα του απαγόρευσε να μεταβεί στο Παρίσι. Το 1979 δίδαξε νεοελληνική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο του Σίδνεϋ της Αυστραλίας, ενώ παλιότερα, το 1962, είχε δώσει σειρά μαθημάτων στο Aix-en-Provence στη Γαλλία. Έδωσε επίσης διαλέξεις σε πολλά πανεπιστήμια κυρίως της Ευρώπης και της Αυστραλίας.

Κατά τη διάρκεια της καθηγεσίας του διετέλεσε κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής (1954-1955), συγκλητικός, έφορος της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης, ενώ σημαντική ήταν η συμβολή του στην ίδρυση του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του οποίου υπήρξε και ο πρώτος πρόεδρος (1966). Επίσης σύμφωνα με τη διαθήκη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη ορίστηκε μέλος του συμβουλίου του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη). Σύζυγός του, την οποία υπεραγαπούσε, ήταν η Αικατερίνη Στριφτού-Κριαρά, καθηγήτρια της ψυχοτεχνικής στη Βιομηχανική Σχολή της Θεσσαλονίκης (σημερινό Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), που απεβίωσε την 1^η Μαΐου 2000. Ο Εμμ. Κριαράς πέθανε στις 22 Αυγούστου 2014. Τάφηκε στις 27 Αυγούστου 2014 στις Στέρνες Ακρωτηρίου του δήμου Χανίων.

Ο Εμμ. Κριαράς, ακαταπρόλητος (παρομιμώδης ήταν η εργατικότητα του), διακρίθηκε ως δάσκαλος στο Πανεπιστήμιο, όπως και με την ευρύτερη έννοια ως δάσκαλος για το πλατύτερο κοινό ιδίως σε θέματα γλωσσικά (αγωνίστηκε για τη σωστή χρήση της δημοτικής και του μονοτονικού συστήματος με συνεντεύξεις, διάφορα δημοσιεύματα, άρθρα κ.λπ.), αλλά και ως συγγραφέας και ερευνητής¹.

Μεγάλη είναι η προσφορά του στα εκπαιδευτικά πράγματα. Οι παλιοί μαθητές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. τον γνωρίσαμε ως δάσκαλο, ευσυνειδήτο, άριστα καταρτισμένο, δίκαιο, που δεν είχε ώρες συνεργασίας, αλλά είχε πάντα ανοικτή την πόρτα του γραφείου του για τους φοιτητές, που δεν περιοριζόταν απλά στα καθορισμένα μαθήματα. Οργάνωνε επιπλέον διάφορα φροντιστήρια, προαιρετικά, πολύ ειδικά (για περιορισμένο κύκλο φοιτητών) με σκοπό να μας μυήσει και στη μέθοδο για επιστημονική έρευνα. Γνωστές είναι οι

¹ Επιλεκτική βιβλιογραφία για τον Εμμανουήλ Κριαρά: Π. Ζιώγας, *Εμμανουήλ Κριαράς* [Νέα έκδοση], Θεσσαλονίκη 2008. - Του ίδιου, *Εμμανουήλ Κριαράς 2008. Συμπλήρωμα*, Θεσσαλονίκη 2016. - Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, *Εργογραφία Εμμανουήλ Κριαρά (1932-2000)* [Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας], Ηράκλειο 2001. - Της ίδιας, *Εργογραφία Εμμανουήλ Κριαρά (2000-2009)* [University Studio Press], Θεσσαλονίκη 2010. - Της ίδιας, *Ποικίλα δημοσιεύματα και κρίσεις για το έργο του Εμμανουήλ Κριαρά (1932-2009)* [University Studio Press], Θεσσαλονίκη 2010. - Π. Δ. Μαστροδημήτρης, *Το Συγγραφικό έργο του Εμμανουήλ Κριαρά. Εβδομήντα χρόνια* [Δόμος], Αθήνα 2000. Επίσης αφιερωματικοί τόμοι (περιοδικών κ.λπ.), όπως *Σύγκριση*, περίοδος β', τεύχ. 15 (Οκτώβριος 2004), Εκδήλωση προς τιμήν του Εμμανουήλ Κριαρά (περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και το δημοσίευμα του Στ. Κακλαμάνη «Ο Εμμανουήλ Κριαράς ως μελετητής της δημόδους μεσαιωνικής και αναγεννησιακής λογοτεχνίας»). - *Αφιέρωμα στον Εμμανουήλ Κριαρά. Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου* (3 Απριλίου 1987) [Α.Π.Θ. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών], Θεσσαλονίκη 1988. - *αλκή. Τιμητικό Αφιέρωμα στον Καθηγητή Εμμανουήλ Γ. Κριαρά*, εκδ. Χ. Μπαμπούνης [Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Πηγές και Μελετήματα 1] [Δήμος Μήλου - Εκδόσεις Παπαζήση], Αθήνα 2004. - *Εμμανουήλ Κριαρά Έπαινος. 100 χρόνια από τη γέννησή του* (= *Φιλολόγος, Τριμηνιαία έκδοση του συλλ. Φιλολόγων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τεύχ. 123, Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 2006). - *Τα Χανιά τιμούν τον Κριαρά. Η τιμητική εκδήλωση για τον Εμμ. Κριαρά με τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από την ίδρυση του Φιλολογικού Συλλόγου «Ο Χρυσόστομος» (1899-1999)* [Έκδοση Φιλολ. Συλλ. «Ο Χρυσόστομος»], Χανιά 2006. Κυκλοφόρησαν επίσης και άλλα δημοσιεύματα όπως: Ε. Καψωμένος, *Ο νεοελληνιστής Κριαράς, Θαλλά. Σύνδεσμος Φιλολόγων Νομού Χανίων. Περιοδική έκδοση*, τεύχ. 4 (1992) 113-118. - Κομνηνή Δ. Πηδώνια, *Το κρητολογικό έργο του Εμμανουήλ Κριαρά, Ανιχνεύσεις. Σύνδεσμος Φιλολόγων Νομού Ρεθύμνου. Περιοδική έκδοση*, τεύχ. 10 (Νοέμβριος 2006) 18-23. - Της ίδιας, *Το εκπαιδευτικό και συγγραφικό έργο του Εμμανουήλ Κριαρά, στο Αφιέρωμα στον Εμμανουήλ Κριαρά* (= *Φιλολόγος, Τριμηνιαία έκδοση του συλλ. Φιλολόγων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τεύχ. 158, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2014), σ. 520-527. - Της ίδιας, Εμμανουήλ Κριαράς. Αναμνήσεις από τα φοιτητικά μου χρόνια και από τη συνεργασία μου στο μεγάλο λεξικό του, *Κονδυλοφόρος* 13 (2014) 5-7.

αποδελτιωτικές εργασίες που μας ανέθετε τότε, οι οποίες σοφά αξιοποιήθηκαν για τον εμπλουτισμό των αρχείων του μεγάλου Λεξικού του της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας. Περίφημος υπήρξε επίσης και ο κύκλος «Ευστάθιος» (προς τιμήν του λόγιου μητροπολίτη Θεσσαλονίκης του 12^{ου} αι. Ευσταθίου), συναντήσεις δηλαδή επίλεκτων φοιτητών κάθε δεκαπέντε μέρες στο σπίτι του, όπου γίνονταν πολύωρες συζητήσεις για διάφορα φιλολογικά θέματα και παράλληλα η παρουσίαση των καινούργιων βιβλίων (επιστημονικών και λογοτεχνικών).

Δάσκαλος όμως υπήρξε και για τους συνεργάτες του. Όσοι είχαμε την εξαιρετική τύχη να εργαστούμε κοντά του το γνωρίζουμε καλά, όπως και προσωπικά το γνωρίζω από την πολύχρονη συνεργασία μου στο μεγάλο Λεξικό του της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας στο οποίο ολοκληρωτικά σχεδόν αφοσιώθηκε μετά την απόλυσή του (τότε το Λεξικό, αρχεία, γραφεία κ.λπ., στεγάστηκε στους χώρους του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Α.Π.Θ.). Τότε μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω καλύτερα, από πιο κοντά, τόσο τον επιστήμονα ερευνητή όσο και τον άνθρωπο, αλλά και τον δάσκαλο Κριαρά, που δεν παρέλειπε καθημερινά να μας διδάσκει συζητώντας τα διάφορα ζητήματα που ανέκυπταν κατά τη σύνταξη των άρθρων, αλλά και με κάθε ευκαιρία, ακόμη και για θέματα που δεν σχετίζονταν άμεσα με το Λεξικό, να μας διδάσκει ήθος. Ας σημειωθεί ότι πάντοτε συζητούσε με τους συνεργάτες του στο Λεξικό και ποτέ δεν ήθελε να επιβάλει αυταρχικά τη γνώμη του· στόχος του ήταν η μέγιστη δυνατή αρτιότητα του Λεξικού. Παράλληλα με προθυμία και ευχαρίστηση μας καθοδηγούσε και στην προσωπική μας επιστημονική έρευνα.

Το πλούσιο συγγραφικό του έργο αποτελείται από περίπου 60 αυτοτελή δημοσιεύματα και περισσότερα από 1.000 μη αυτοτελή. Πολλά από τα μη αυτοτελή έχουν αναδημοσιευτεί συγκεντρωμένα σε τόμους².

Έχει ασχοληθεί με ποικίλους τομείς της φιλολογικής έρευνας και επιστήμης και ειδικότερα με υστερομεσαιωνική και νεοελληνική φιλολογία (πρώιμη, και μάλιστα ιδιαίτερα με την κρητική λογοτεχνία της εποχής της βενετοκρατίας, περισσότερο τα πρώτα χρόνια, αλλά και νεότερη), λόγια βυζαντινή φιλολογία, λεξικογραφία, συγκριτική γραμματολογία, γλωσσικά θέματα (υπέρομαχος και αγωνιστής της δημοτικής), επιστολογραφία, θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος.

Στο εναρκτήριο μάθημά του (1950) με τίτλο *Η μεσαιωνική ελληνική γραμματεία (Τα όρια - μερικά χαρακτηριστικά)* αναπτύσσει τις απόψεις του για τα όρια των περιόδων μεσαιωνικής και νεοελληνικής

² Για τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία των δημοσιευμάτων του Εμμ. Κριαρά, βλ. Π. Ζιώγας, *Εμμανουήλ Κριαράς και Συμπλήρωμα*. - Αλ. Λαμπράκη-Παγανού, *Εργογραφία Εμμανουήλ Κριαρά*, ό.π. σσημ. 1.

γραμματείας. Δέχεται τον όρο «μεσαιωνικός» ως τα μέσα περίπου του 17^{ου} αι., αλλά από την άλλη πλευρά και ότι στοιχία νεοελληνικά, ανολοκλήρωτα βέβαια, προβάλλουν ήδη μέσα στο Βυζάντιο (1204).

Το 1938 δημοσιεύεται η διδακτορική του διατριβή *Μελετήματα περί τας πηγάς του Ερωτοκρίτου*, εμπειριστατωμένη μελέτη στην οποία εξετάζεται διεξοδικά το θέμα των πηγών του έργου και κατεξοχήν το θέμα του άμεσου βασικού προτύπου του *Ερωτόκριτου*, του *Paris et Vienne*, για το οποίο, σε αντίθεση με τον Cartojan, πιστεύει ότι είναι το γαλλικό κείμενο και όχι το ιταλικό. Η μελέτη βραβεύτηκε.

Για τον *Ερωτόκριτο* και τον Βιτσέντζο Κορνάρο έχει δημοσιεύσει συνολικά δεκαοκτώ μελέτες και άρθρα. Ειδικά τον απασχόλησε το θέμα της σχέσης *Θυσίας του Αβραάμ και Ερωτόκριτου*, ακόμη και το θέμα αν είναι ο Κορνάρος ο ποιητής της *Θυσίας* (πιστεύει ότι ο *Ερωτόκριτος* προηγήθηκε της *Θυσίας*, βλ. π.χ. *Χρονολογικά, μεθοδολογικά και άλλα ζητήματα «Θυσίας» και «Ερωτοκρίτου»*, 1960, κ.ά.).

Επίσης αρκετά είναι τα δημοσιεύματά του για τον Γεώργιο Χορτάτση. Το 1940 εκδίδει (ως ανώνυμο τότε) το κρητικό ποιμενικό δράμα *Γύπαρις* με εκτενή εισαγωγή, όπου εκτός των άλλων ζητημάτων εξετάζεται διεξοδικά το θέμα των σχέσεων του έργου με άλλα, ιταλικά κυρίως, έργα. Το 1975 επανεκδίδεται το ποιμενικό αυτό δράμα αναθεωρημένο από τον ίδιο, με τον τίτλο *Πανώρια* και ως έργο πια του Χορτάτση ύστερα από την ανακάλυψη νέου, αποκαλυπτικού, χειρογράφου (το 2007 το επανεκδώσαμε εκ νέου αναθεωρημένο). Υπάρχουν και άλλες μελέτες και άρθρα του για τον Χορτάτση και τα έργα του, όπως *Μελετήματα εις την «Ερωφίλην» του Χορτάτση* (1935), αλλά και για άλλα κρητικά έργα του 16^{ου} και του 17^{ου} αι., όπως είναι π.χ. οι κωμωδίες *Φορτουνάτος* (1935) και *Στάθης* (1932) (το πρώτο του δημοσίευμα), το ποιμενικό ειδύλλιο *Βοσκοπούλα* (1938), η *Ρίμα θρηνητική* του Ιωάννη Πικατόρου (16^{ος} αι.) (κριτική έκδοση με αναλυτική εισαγωγή) (1940), η *Δηλασία της Παροικίας της Πάρου* (17^{ος} αι.) (1938) (κριτική έκδοση), ο *Πιστικός βοσκός* (1966) κ.ά.

Παράλληλα τον απασχολούν και γενικότερα θέματα της κρητικής λογοτεχνίας αυτής της εποχής, βλ. π.χ. τα δημοσιεύματα: *Η γραμματολογική τοποθέτηση της βυζαντινής δημώδους και της κρητικής λογοτεχνίας* (1955), *Ο λαϊκότερος χαρακτήρας της κρητικής λογοτεχνίας. Οι λογοτεχνίες της Αναγέννησης και η βυζαντινή δημοτική παράδοση* (1953) κ.ά.

Αλλά, όπως είναι γνωστό, και το μεγάλο *Λεξικό* του της μεσαιωνικής ελληνικής δημώδους γραμματείας (1100-1669) αφορά σε μεγάλο ποσοστό την κρητική λογοτεχνία της ίδιας εποχής (χαρακτηριστική

είναι και η χρονολογία 1669, η χρονιά δηλαδή που πέφτει το Κάστρο, το σημερινό Ηράκλειο, και ολόκληρη η Κρήτη στους Τούρκους).

Εξέδωσε όμως και άλλα, μη κρητικά, δημόδη έργα (κριτικές εκδόσεις με εκτενή αναλυτική εισαγωγή, σχόλια και γλωσσάριο), όπως *Βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα* (1955, Βασική Βιβλιοθήκη αρ. 2) (περιλαμβάνονται τα μυθιστορήματα «Καλλίμαχος και Χρυσορρόη», «Βέλθανδρος και Χρυσάντζα», «Φλώριος και Πλάτζια Φλώρα», «Ιμπέρριος και Μαργαρώνα»). Πρώτος έκανε γνωστό και μελέτησε συστηματικά τον Κεφαλονίτη ποιητή Πέτρο Κατσαίτη (τέλη 17^{ου} - αρχές 18^{ου} αι.) και πραγματοποίησε κριτική έκδοση των έργων του στο βιβλίο του *Κατσαίτης. Ιφιγένεια - Θυσίτης - Κλαυθμός Πελοποννήσου* (1950) (εκτός από την έκδοση των έργων περιλαμβάνει εκτενή αναλυτική εισαγωγή, σχόλια και γλωσσάριο). Μερικά χρόνια αργότερα εξέδωσε με εισαγωγή και σχόλια τον πολύ ενδιαφέροντα παλιό θρήνο για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης *Το Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης* (α΄ έκδοση 1956, β΄ έκδοση 1965, γ΄ έκδοση πρόσφατα από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]). Ο Κριαράς βασιζόμενος σε γλωσσικά στοιχεία του κειμένου θεωρεί το έργο κυπριακό, σε αντίθεση με άλλους μελετητές που το θεωρούν κρητικό.

Ως προς τη λόγια βυζαντινή γραμματεία, δεν λείπουν και από την κατηγορία αυτή κάποια εξαιρετα δημοσιεύματα, όπως *Ο Μιχαήλ Ψελλός* (γερμανικά 1968, ελληνική μετάφραση 1972), *Οι τρεις μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας και τα αρχαία γράμματα* (1955), *Η παιδεία στο Βυζάντιο*, καθώς και διάφορες αναφορές σε άρθρα του.

Όσον αφορά τη λεξικογραφία, χωρίς αμφιβολία έργο ζωής, που δίκαια χαρακτηρίστηκε «άθλος», είναι το *μεγάλο Λεξικό του της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)*, του οποίου ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1968-1969 και από το 15^ο τόμο του το εκδίδει το Κέντρο Ελληνικής γλώσσας, το οποίο ύστερα από παραχώρηση του Εμμ. Κριαρά σ' αυτό αρχείων, βιβλίων κ.λπ. ανέλαβε να το συνεχίσει. Το 2014 κυκλοφόρησε ο 19^{ος} τόμος του (-αρχή του σ). Έχει επίσης δημοσιεύσει και *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας* ([1995], Εκδοτική Αθηνών).

Πολύ σημαντικά και αξιόπιστα είναι και τα γλωσσάρια των εκδόσεών του, καταρτισμένα με την πολύτιμη λεξικογραφική του πείρα και με αξιοποίηση των αρχείων του μεγάλου Λεξικού του· π.χ. στην *Πανώρια* (έκδ. 1975 και 2007) είναι πλουσιότατο, τιτλοφορείται μάλιστα *λεξιλόγιο*, καθώς περιλαμβάνει όλες τις λέξεις του έργου, και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως λεξικό για κρητικά κείμενα (ή και άλλα), πολύ χρήσιμο ιδίως προκειμένου για λέξεις που δεν έχουν ακόμη περιληφθεί στο μεγάλο λεξικό.

Πολλά είναι επίσης και τα γλωσσσοερευνητικά δημοσιεύματά του, με θέματα ετυμολογικά, σημασιολογικά, διορθώσεις γραφών ή χωρίων εκδόσεων ή άλλες γλωσσικές παρατηρήσεις. Αυτής της κατηγορίας είναι διάφορα άρθρα ή άλλα μικρότερα δημοσιεύματα, που αφορούν κυρίως μεσαιωνικά κείμενα. Τα περισσότερα από αυτά τα δημοσιεύματα περιλαμβάνονται αναδημοσιευμένα σε ένα δίτομο βιβλίο με τον τίτλο *Μεσαιωνικά Μελετήματα. Γραμματεία και Γλώσσα* (Θεσσαλονίκη 1988).

Μελέτησε επίσης τις πνευματικές σχέσεις της νεότερης Ελλάδας με τη Δύση. Βλ. π.χ. τα δημοσιεύματά του: *Ο φιλέλλην ποιητής Pierre Lebrun και το Οδοιπορικό του ανά την Ελλάδα* (1940), *Η «Παιδαγωγία» του Μοισιόδακος και η σχέση της με το παιδαγωγικό σύγγραμμα του Locke και του Gracian* (1954) κ.ά.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ο Κριαράς υπήρξε πρωτοπόρος της συγκριτικής γραμματολογίας στην Ελλάδα. Ενδεικτικά δημοσιεύματά του: *Συγκριτική γραμματολογία (ορολογία-σκοποί διδασκαλίας)* (1982), *Προϊστορικά της συγκριτικής γραμματολογίας στον τόπο μας* (1967) κ.ά. Πολλά από τα δημοσιεύματα αυτής της κατηγορίας αναδημοσιεύονται στον τόμο *Γλωσσοφιλολογικά. Ύστερο Βυζάντιο - Νέος Ελληνισμός* (Θεσσαλονίκη 2000).

Για τη νεοελληνική λογοτεχνία και γενικότερα για τα ελληνικά γράμματα έντονο υπήρξε πάντοτε το ενδιαφέρον του, π.χ. για τον Κωστή Παλαμά, που ιδιαίτερα αγαπούσε, για τον Διονύσιο Σολωμό, για τον οποίο εξέδωσε ειδική μονογραφία με τίτλο *Διονύσιος Σολωμός. Ο βίος - Το έργο* (α΄ έκδοση Θεσσαλονίκη 1957, β΄ έκδοση Αθήνα 1972) και για άλλους μικρότερα δημοσιεύματα. Επίσης έγραψε και για γενικότερα φιλολογικά θέματα, όπως: *Η φιλολογική γενεά του '30 στον τομέα των νεοελληνικών γραμμάτων* (1964), *Ο Ιωάννης Κακριδής και ο νεοελληνικός πνευματικός κόσμος* (1987) (εξετάζει τον Κακριδή ως νεοελληνιστή).

Ο Κριαράς υπήρξε πάντοτε δημοτικιστής. Θερμός υπέρμαχος του δημοτικισμού αγωνίστηκε για τη σωστή εφαρμογή και χρήση της δημοτικής στην εκπαίδευση, στη δικαιοσύνη και σε όλους τους τομείς. Πολύ μεγάλος είναι ο αριθμός των δημοσιευμάτων του γι' αυτό το θέμα. Μελέτησε επίσης και την ιστορία του δημοτικισμού (εξέδωσε το 2010 *Συμβολή Β' στο χρονολόγιο του δημοτικισμού*), όπως και ειδικότερα τις απόψεις παλιότερων λογίων και λογοτεχνών για τη δημοτική γλώσσα. Ιδιαίτερος μελέτησε τις απόψεις και την όλη προσωπικότητα του Ψυχάρη· είναι ο κατεξοχήν ψυχαριστής εκτός από άλλα μικρότερα δημοσιεύματα γι' αυτόν δημοσίευσε και την ειδική

μονογραφία *Ψυχάρης* (α΄ έκδοση Θεσ/νίκη 1959, β΄ έκδοση *Ψυχάρης. Ιδέες - αγώνας - ο άνθρωπος*, Αθήνα 1981).

Εξέδωσε επίσης και άλλα βιβλία σχετικά με το θέμα του δημοτικισμού και της ιστορίας του όπως π.χ. *Πρόσωπα και θέματα από την ιστορία του δημοτικισμού* τόμ. Α΄ (1986), *Λόγιοι και δημοτικισμός* (1987), *Κωστής Παλαμάς. Ο αγωνιστής του δημοτικισμού και η κάμψη του* (1997), *Θητεία στη γλώσσα* (1998), *Ελισαίος Γιαννίδης ο νηφάλιος* (1999).

Σε άλλα, μικρότερα, δημοσιεύματά του ασχολείται με τις απόψεις άλλων λογίων ως προς τον δημοτικισμό, όπως με τις απόψεις του Κονεμένου (σε σχέση με τον Ψυχάρη), του Ροΐδη, του Αλέξανδρου Πάλλη, του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (επίσης και με τα ιστορικά της γραμματικής του Τριανταφυλλίδη), των Δημήτρη Γληνού, Κώστα Βάρναλη, Ιωάννη Συκουτρή. Δύο άλλα ενδιαφέροντα δημοσιεύματα για το θέμα είναι: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η δημοτική γλώσσα* (1982) (εκφωνήθηκε στην Ακαδημία Αθηνών όταν ανακηρύχτηκε αντεπιστέλλον μέλος της) και *Βιώματα από το δημοτικισμό και τη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης* (1985).

Ο Κριαράς, όπως αναφέρθηκε, δάσκαλος και με την ευρύτερη έννοια, δεν έπαψε ως το τέλος της ζωής του να διδάσκει, να αγωνίζεται για τη γλώσσα. Υπάρχουν πολλά δημοσιευμένα κείμενά του σχετικά. Έχει εκδώσει και ένα βιβλίο με ειδικές οδηγίες για τη σωστή χρήση της δημοτικής (προέρχονται κυρίως από παλιές πεντάλεπτες εκπομπές του στην ΕΡΤ). Ο τίτλος: *Τα πεντάλεπτά μου στην ΕΡΤ και άλλα γλωσσικά* (α΄ έκδοση Θεσσαλονίκη 1987, β΄ έκδοση Θεσσαλονίκη 1988).

Δεν δημοσίευσε όμως αποκλειστικά για θέματα φιλολογικά. Έχοντας ζήσει μια μακρόχρονη ζωή γεμάτη δραστηριότητα, μια πορεία με επιτυχίες και απογοητεύσεις, με πλήθος εμπειριών, με δυσκολίες και τιμές, με ευρεία αναγνώριση, θέλησε να αφήσει στους μεταγενέστερους τις αναμνήσεις του, πολύτιμες για όσους μελετούν την ιστορία των ελληνικών γραμμάτων, αλλά και γενικότερα την ιστορία του εικοστού αιώνα και ως σήμερα. Γι' αυτό, εκτός από διάφορα μικρά σχετικά δημοσιεύματα, που έγραψε κατά καιρούς, την τελευταία περίοδο της ζωής του εξέδωσε δύο αυτοβιογραφικά βιβλία: *Πραγματώσεις και όνειρα. Σταθμοί μιας πορείας* (2001) και *Μακράς ζωής αγωνίσματα* (2009).

Η δραστηριότητά του δεν σταμάτησε ως το τέλος. Ο Κριαράς βέβαια δεν ήταν αποκλειστικά ο ερευνητής του σπουδαστηρίου, του γραφείου, ούτε και διέκοψε ποτέ τις διαπροσωπικές σχέσεις. Εξακολουθούσε ως το τέλος να δημοσιεύει, να δίνει συνεντεύξεις και, όπως πάντα, να στέλνει τα δημοσιεύματά του σε φίλους, σε γνωστούς και σε όσους ενδιαφέρονται γι' αυτά, να αλληλογραφεί. Και με την τάξη και

την οργανωτική ικανότητα που τον διέκρινε διατήρησε το επιστολικό του αρχείο αποτελούμενο από φακέλους με πολλές εκατοντάδες επιστολές Ελλήνων και ξένων λογίων (αλλά και πολιτικών και άλλων) σταλμένες στον ίδιο. Αυτές τις επιστολές (μόνο όσων είχαν ήδη φύγει από τη ζωή) τις εξέδωσε τα τελευταία χρόνια σε τόμους σχολιασμένες από τον ίδιο. Διακρίνουμε σ' αυτές πάρα πολλά γνωστά ονόματα από την πνευματική, ακόμη και από την πολιτική ζωή του εικοστού και των αρχών του εικοστού πρώτου αιώνα. Χωρίς αμφιβολία αποτελούν πολύτιμη πηγή για τον μελετητή, όπως πολύτιμο είναι και το σύνολο του πλούσιου και πολύπλευρου έργου του και όχι μόνο για τους φιλολόγους.

Το έργο του καθηγητή Εμμ. Κριαρά είναι πολύ μεγάλο και αναγνωρισμένο διεθνώς. Οι ευμενείς κριτικές και οι τιμητικές διακρίσεις πλήθος. Έχει βραβευτεί με τα βραβεία Zappas, των Δώδεκα, Γεωργίου Φωτεινού της Ακαδημίας Αθηνών, Herderpreis του Πανεπιστημίου της Βιέννης και Prix Desrousseaux της Ένωσης ελληνικών σπουδών του Παρισιού. Ήταν αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, της Ακαδημίας του Παλέριου και του Βυζαντινολογικού Ινστιτούτου του Παλέριου και ξένος εταίρος της Accademia Arcadia της Ρώμης, επίσης Chevalier de la Légion d' Honneur της Γαλλίας και Commendatore al Merito della Repubblica Italiana, επίτιμος διδάκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών (του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης), επίτιμο μέλος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, ενώ η Ελληνική Πολιτεία τον τίμησε με τέσσερα παράσημα: το τελευταίο, του Ταξίαρχου του Τάγματος της Τιμής, του απονεμήθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας το 1998. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης τον τίμησε με τον Χρυσό Αριστοτέλη το 2006 με τη συμπλήρωση των εκατό του χρόνων. Και βέβαια δεν αναφέρω λεπτομερώς όλες τις άλλες διακρίσεις από συλλόγους, δήμους κ.λπ. Π.χ. ο δήμος Θεσσαλονίκης τον έχει τιμήσει δύο φορές, η Μήλος επίσης, όπως και άλλες πόλεις³, ενώ ο δήμος Χανίων τον ανακήρυξε επίτιμο δημότη και του παραχώρησε τιμητικά τάφο στο Ακρωτήρι.

Κομνηνή Δ. Πηδώνια

³. Π.χ. Έδεσσα, Σέρρες, Ρέθυμνο, Κατερίνη, Λεπτοκαρυά, Σφακιά, Πειραιάς (ας σημειωθεί ότι το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη στον Πειραιά τον έχει τιμήσει και έχει εκδώσει τα τελευταία χρόνια κάποια δημοσιεύματά του, στη βιβλιοθήκη του μάλιστα, στην οποία έχει χαρίσει βιβλία του και της συζύγου του, υπάρχει ιδιαίτερη «Αίθουσα Εμμανουήλ Κριαρά και Αικατερίνης Στριφτού-Κριαρά»).

